

تحلیل فضایی - مکانی نظام بانکی در کلان‌شهر رشت

محمد تقی رهنمایی - دانشیار دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
نصراله مولائی هاشجین* - دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، گروه جغرافیا، رشت، ایران
حبیب‌اله رشید ارده - دانش آموخته کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، رشت، ایران

پذیرش نهایی: ۹۱/۱۲/۲۵

دریافت مقاله: ۹۱/۱۱/۱۷

ژورنال علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چکیده

یکی از مقوله‌های مهم در برنامه‌ریزی شهری، تعیین مکان مناسب برای استقرار کاربری‌های شهری است. فعالیت‌های گوناگون شهری هرکدام نیازمند فضای مناسب خود می‌باشد و امکان استقرار آنها در هر ناحیه‌ای از شهر وجود ندارد. توزیع فضایی - مکانی شعب بانک‌ها یکی از مسائل مهم در برقراری عدالت فضایی است که از نظر رویکردهای توسعه پایدار در کانون توجه خدمات رسانی و توسعه قرار دارد. شهر رشت ۲۷۴ واحد بانکی دارد، به نظر می‌رسد در نقاط مختلف این شهر به صورت نامطلوبی توزیع شده باشند در این خصوص سوال اصلی تحقیق کشف ضوابط توزیع فضایی واحدهای بانکی در شهر رشت است. جهت پاسخ‌گویی به آن از روش توصیفی - تحلیلی و تکنیک‌های تحلیل فضایی استفاده شده است. برای این منظور نخست بر اساس ادبیات تحقیق به استخراج شاخص‌ها مبادرت شد سپس ضوابط توزیع فضایی بانک‌ها را تعریف و بر اساس آن به سؤالات تحقیق پاسخ داده شده است. نتایج تحقیق نشانگر عدم کفایت و عدم تناسب در توزیع واحدهای بانکی در مناطق مختلف می‌باشد و اغلب بانک‌ها نقاط حساس و استراتژیک شهر را برای فعالیت‌های خود برگزیده‌اند.

واژگان کلیدی: توزیع فضایی - مکانی، عدالت فضایی، نظام بانکی، ضوابط توزیع، استراتژیک، شهر رشت.

۱. مقدمه

در کشور ایران، رشد شتابان شهری در دهه‌های اخیر به گونه‌ای است که متناسب با این رشد، فضای شهری و زیرساخت‌های مورد نیاز شهر تجهیز نشده است. عمده ترین اثری که رشد شتاب آلود شهرها را در پی داشته، بهم ریختگی نظام توزیع خدمات و نارسایی در آن است. به طور کلی این مشکلات در تمام شهرهای ایران به چشم می‌خورد و کلان شهر رشت نیز همانند دیگر شهرهای کشور در تأمین و دسترسی به خدمات شهری با مشکلاتی مواجه است، عواملی نظیر؛ افزایش جمعیت و مهاجرت‌های شدید روستا به شهر و پیوستن روستاهای اطراف شهر به محدوده شهر و رواج حاشیه نشینی سبب شده است تا توزیع و پراکندگی متعادل بین کاربری‌های خدمات عمومی از جمله، بانک‌ها با مشکل مواجه باشد. و توجه به بهبود توزیع فضایی - مکانی واحدهای خدماتی بویژه بانک‌ها در سطح سکونت گاهی موضوع ضروری است. اکنون رویکرد توسعه پایدار، ابعاد و زوایای مختلف زندگی بشری را تحت تأثیر قرار داده و توجه به اصول اساسی عدالت اجتماعی و عدالت فضایی بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته و بهبود توزیع فضایی - مکانی پدیده‌های مختلف در فضای پیچیده شهری مستلزم بر خورداری از دیدی منسجم و هدفمند است تا گذار از وضعیت موجود به مطلوب با توجه به افق‌های پیش روی جامعه به نحو مطلوب سازماندهی شود و این فرآیند با استعانت از برنامه‌ریزی ممکن می‌شود. رویکردهای مورد استفاده در برنامه‌ریزی به صورت طیفی از نظریات مطرح هستند که از نظر اپنهایم (۱:۱۳۷۹) در یک طرف آن رویکردهای عقلایی و در طرف دیگر رویکردهای مشارکتی قرار دارند.

برخی از محققان بر این باورند که در نظام برنامه‌ریزی ایران استفاده از رویکرد عقلایی بیشتر مورد توجه بوده است و به همین دلیل رویکرد مشارکتی که از اواخر قرن بیستم در ادبیات برنامه‌ریزی جهان مورد توجه برنامه‌ریزان بوده، کاربرد چندانی در کشور ما پیدا نکرده است (رکن‌الدین افتخاری و بهزاد نسب، ۱:۱۳۸۳). در این صورت می‌توان گفت که الگوی فضایی موجود در توزیع فضایی - مکانی شعب بانک‌ها در شهر رشت نیز به تبعیت از سایر عرصه‌های ملی ریشه در این رویکرد دارد. در این تحقیق تلاش شده است تا قواعد و ضوابط توزیع فضایی بانک‌ها همچنین نواحی فاقد خدمات بانکی مشخص و معین گردد.

۲. مروری بر ادبیات تحقیق

عرصه‌های مطالعه در خصوص توزیع فضایی - مکانی و مکانیابی از تنوع زیادی در مطالعات شهری برخوردار است و معمولاً در شش حوزه مطرح می‌شود که عبارتند از: تولیدی، صنعتی، تجاری، مالی، ورزشی، اداری، خدماتی و فرهنگی (مهندسین مشاور طرح و برنامه پارس، ۱۳۸۷) مطالعات متعددی در هر یک از این عرصه‌های مطالعه صورت گرفته که بحث از همه آنها از حوصله این مطالعه خارج است. محمودی و همکاران (۱۳۸۴) به تحلیل موقعیت فضایی - مکانی فروشگاه‌های زنجیره‌ای در شهر تهران پرداخته و تلاش کرده‌اند الگوی بهینه‌ای در این ارتباط ارائه کنند همچنین خواجه ارزانی (۱۳۸۴) نیز به مکان‌یابی میادین میوه و تره بار مبادرت ورزیده و تلاش کرده است تا با استفاده از شاخص‌های مرکزیت، سلسله مراتب، دسترسی، قیمت زمین و ... به این مهم دست پیدا کنند.

Hovee & Company LLC (2007) برای تحلیل فضایی- مکانی مرکز اقتصادی منطقه‌ای تلاش نموده با استفاده از شاخص‌های تناسب مکانی، قابلیت دسترس، هزینه، سازگاری و... به مکان‌یابی پرداخته است.

فروشگاه Hall Mark Gold Crown (2008) نیز در جهت توسعه شعب خود به فعالیت مکانیابی پرداخته و معیارهای متعددی از قبیل: موقعیت مکانی، اندازه مکان، قابلیت دید و... را در این ارتباط مورد توجه قرار داده است. در این میان مکانیابی بانک‌ها یکی از مسائل مهم و استراتژیک و در حوزه تجاری - مالی می‌گنجد و هرگونه تصمیم‌گیری در انتخاب موقعیت مکانی بانک‌ها، بدون استفاده از یک روش علمی و معتبر می‌تواند موجبات ضررهای مالی، ناکارایی در ارائه خدمات به مشتریان بالقوه و بالفعل خدمات بانکی، عقب ماندن از دیگر رقبا و در نهایت از دست دادن فرصت‌های سودآور را برای بانک به دنبال داشته باشد.

۳. روش‌شناسی تحقیق

برای پاسخ‌گویی به سوال‌های مطرح در این مقاله که؛ توزیع نظام بانکی شهر رشت در چه ضوابطی پیروی می‌کند و چه مناطقی از شهر نیاز به واحدهای بانکی دارد؟ پرسش‌ها از روش تحقیق حاضر، توصیفی- تحلیلی است. در مرحله اول از تحقیقات نظری و تجربی، تبیین تئوری مکان مرکزی و مدل‌های مکانیابی استفاده می‌شود در مرحله بعدی با استفاده از نقشه‌های رقومی شهر از امکانات GIS در مکانیابی شعب شبکه بانکی شهر رشت استفاده می‌شود. در نهایت نتایج حاصله مقایسه و نتیجه‌گیری خواهد شد. اطلاعات و داده‌های مورد نیاز این تحقیق از طریق مراجعه به مراکز علمی، کتابخانه‌ها، اعم از مقالات علمی- پژوهشی، کتاب‌های موجود، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و رساله‌های دکتری و کتابخانه بانک ملی ایران، عملیات میدانی و با استفاده از تکنیک مشاهده و استفاده از نقشه‌های وضع موجود شهر رشت (از طریق GIS) صورت گرفته و طبقه بندی و تحلیل شده است. جامعه آماری تحقیق شامل شعب شبکه بانکی محدوده شهر رشت است که براساس بررسی صورت گرفته ۲۷۴ واحد را شامل می‌شود. این واحدهای بانکی در مناطق سه گانه شهر رشت پراکنده‌اند (جدول ۱).

جدول ۱. توزیع شعب شبکه بانکی در مناطق سه گانه شهرداری رشت

منطقه	یک	دو	سه
جمعیت	۱۵۹۲۰۷	۲۳۸۲۴۶	۱۵۹۹۱۳
تعداد شعب	۶۰	۹۱	۱۲۳
درصد شعب	۲۱/۹۰	۳۳/۳۰	۴۴/۹۰

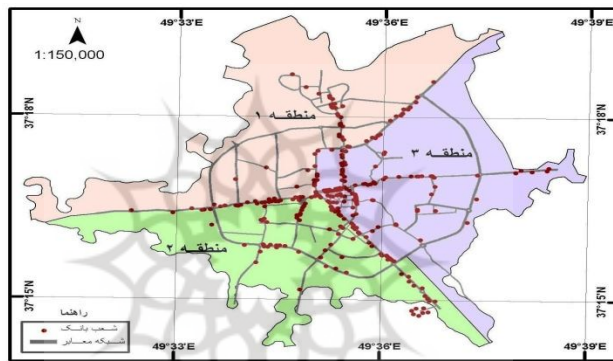
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

۴. یافته‌ها

۴-۱. موقعیت جغرافیایی کلان شهر رشت

کلان‌شهر رشت مرکز استان گیلان و در شمال ایران واقع شده که بزرگترین و پرجمعیت‌ترین شهر شمالی ایران در بین سه استان حاشیه‌ای دریای خزر (مازندران، گیلان و گلستان) محسوب می‌شود.

رشت در ۴۹ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی و ۳۷ و ۱۶ دقیقه عرض شمالی واقع شده است و فاصله آن از تهران ۳۲۵ کیلومتر می‌باشد. شهر رشت با مساحت ۱۳۶ کیلومتر مربع در زمینی مسطح و هموار به ارتفاع ۵ متر از سطح آب‌های آزاد قرار دارد. شهر رشت تا سال ۱۳۸۵ تعداد ۱۶۰۰۶۴ خانوار و جمعیت این شهر ۵۵۷۳۶۶ نفر (۱۳۸۵) بوده و متوسط رشد سالانه جمعیت این شهر براساس سرشماری ۱۳۸۵ برابر رشد ۲/۹۳ درصد برآورد گردیده است (۱۳۸۵). همان طوری که مشاهده می‌شود وضعیت مناطق مختلف شهر از حیث توزیع واحدهای بانکی ناهمگن می‌باشد زیرا معیارها و شاخص‌های متعددی می‌تواند برای این منظور مطرح باشند. از جمله شاخص تراکم جمعیت شاخص نوع ارتباطات، شاخص مرکزیت، شاخص کاربری‌های سازگار، شاخص تعادل محلی و شاخص شعاع دسترسی. درکل مشخص می‌شود که باید در برخی از مناطق شهر رشت شعب جدید به منظور کامل کردن پوشش خدمات‌رسانی ایجاد شود. موقعیت تقریبی واحدهای بانکی در شکل (۱) مشخص شده است البته در صورت اتخاذ تصمیم برای ایجاد واحدهای بانکی جدید باید مطالعات تکمیلی جهت تعیین موقعیت دقیق آنها صورت گیرد.

شکل ۱. پراکنش شبکه بانکی در کلان‌شهر رشت

۴-۲. وضعیت موجود شبکه بانکی کلان‌شهر رشت

استقرار بانک‌ها در محورهای فعال و گره‌های مهم شهری از قبیل مراکز تجاری، میدانی بزرگ، خیابان‌های اصلی و خیابان‌های ویتربینی ضمن این که به عنوان یک عنصر شاخص در چهره‌پردازی شهر مطرح‌اند بهترین و با ارزش‌ترین فضاهای شهری را برای فعالیت خود انتخاب نموده و از آن بهره‌برداری می‌نمایند. از این‌روست که شیفر جغرافیا را به عنوان علم رفتار فضایی نتیجه بهره‌گیری آگاهانه انسان از قلمرو خود می‌داند. ریچارد موریل نیز یکی از دیگر طرفداران این مکتب معتقد است در شناخت سازمان فضایی سه اصل مهم، انسان را در بهره‌گیری از فضا یاری می‌دهد و انسان همواره گرایش به این سه اصل دارد: سود حد اکثری، قرارگیری فعالیت‌های اقتصادی وابسته در مجاورت همدیگر و حداکثر تعامل فضایی با کمترین هزینه‌ها و تلاش‌ها. به غیر از سه اصل اساسی، شرایط محیطی نیز عامل مهم دیگری است که در شکل‌دهی چشم‌اندازهای جغرافیایی تأثیرگذار است و علی‌القاعده باید در موقعیت‌یابی تأکید بر مکان (تنوع پدیده‌های طبیعی و انسانی) خصلت اکو سیستمی (رابطه انسان و محیط و تأثیر محیط بر انسان) و تحلیل ناحیه‌ای (ادغام فضا و مکان و ایدئولوژیک) مد نظر قرار گیرد (شکوئی، ۱۳۸۸: ۱۳۰). براساس آمار سال ۱۳۸۹ تعداد ۲۷۴ شعبه

بانک‌های دولتی و غیردولتی در سطح کلان‌شهر رشت پراکنده شده‌اند. بانک ملی با ۵۴ شعبه و بانک‌های سامان، بانک شهر هر کدام با یک شعبه به ترتیب بیشترین و کمترین شعبه بانکی را در سطح شهر به خود اختصاص داده‌اند. از مجموع ۲۶ بانک مستقر سطح کلان‌شهر رشت حدود ۷۹ درصد شعب بانکی به ترتیب به هشت بانک ملی، صادرات، تجارت، ملت، سپه، رفاه، کشاورزی و مسکن بین ۵۴ تا ۱۵ شعبه اختصاص دارد و ۱۸ بانک دیگر با ۵۷ شعبه بانکی ۳۱ درصد بانک‌های شهر را به خود اختصاص داده است (جدول و شکل ۲).

۳-۴. جغرافیای بانکی

هر حرفه‌ای می‌تواند موضوع یک بررسی جغرافیایی باشد: نخست از آن جهت که هر حرفه در ساختاری اجتماعی و یا در معنای وسیع واژه، در یک محیط انجام می‌پذیرد. سپس از آن جهت که به لحاظ جغرافیایی در فضا توزیع می‌شوند. مثلاً صنعت بانکداری را نه تنها از حیث ساختار درونی بلکه از حیث مناسبات آن با بقیه جامعه و با محیط طبیعی و انسانی می‌توان مورد بررسی قرار داد (سهمی، ۱۳۷۴: ۳۹۵). جغرافیای بانکی یک شاخه از دانش جغرافیا است که به بررسی و تحقیق درباره پراکندگی شبکه‌های بانکی می‌پردازد. ژان لاپاس در اثر شامخ خود کتاب فضای مالی، بر این عقیده بود تا مطالعه‌ای از پراکندگی شبکه‌های بانکی در ممالک صنعتی ارائه دهد. هر شعبه از بانک، بخشی از فضا را در بر می‌گیرد.

یک بخش از سرمایه‌ها در ناحیه به کار می‌افتد، ولی جریان سرمایه‌ها که نظیر فرآورده‌های غذایی و مواد خام اولیه مبین یک واقعیت جغرافیایی است، آشکارا از چارچوب‌های ناحیه‌ای فراتر می‌رود و در نهایت امر جغرافیای سرمایه‌ها از یک سو به مطالعه انباشت پول و از سوی دیگر به بررسی تأثیرات سرمایه‌ها، یعنی منابع اصلی تغییرات اقتصادی راه پیدا می‌کند. بدین صورت مفهوم بازار سرمایه‌ها مورد توجه جغرافیای ناحیه‌ای قرار می‌گیرد. به ندرت اتفاق می‌افتد که یک ناحیه از بازاری خاص، یعنی بازاری که عموماً از بورس اوراق بهادار و بانک‌های تجاری ناحیه‌ای برخوردار باشد. بسیاری از امور مالی بر سرمایه‌های ناحیه‌ای تکیه دارند ولی با این حال غالب پس‌اندازها مورد توزیع مجدد قرار می‌گیرد. در بسیاری از کشورها به استثناء کشورهای سوسیالیستی جریان سرمایه در سطوح ملی و بین‌المللی مورد استفاده قرار می‌گیرد و در نتیجه اعطای اعتبار به مؤسسات اقتصادی، در نظامی از جریان سرمایه‌ها قابل تصور است. انتقال پول از یک کشور به کشور دیگر و یا معاملات پولی (Golden Boys) این عبارت علاوه بر این که از مناسبات اقتصادی و مالی ملتی با ملل دیگر است یک پیامد جغرافیایی نیز محسوب می‌شود (سهمی، ۱۳۷۴: ۹۷).

۴-۴. شاخص‌های الگوی بهینه مکان‌یابی واحدهای بانکی

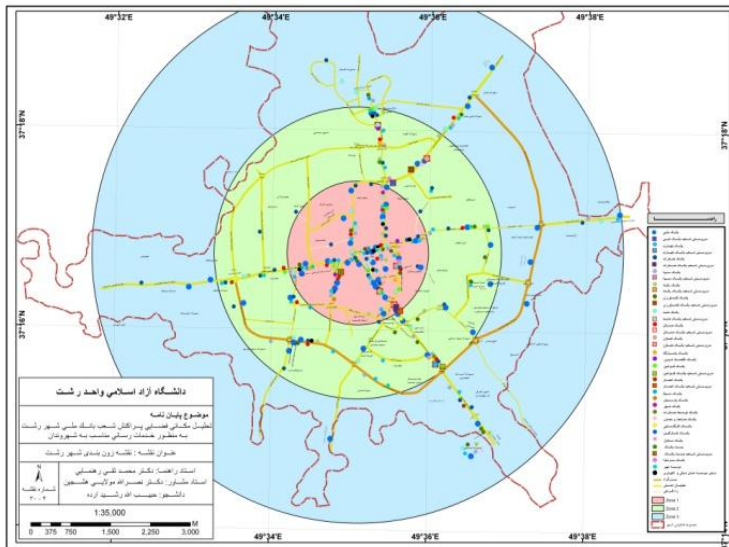
- تراکم جمعیت (PD): در یک طیف فازی بین صفر و یک وزن دهی می‌شود.
- نوع ارتباطات (CT): تأسیس واحدهای بانکی باید در کنار خیابان‌های اصلی شهر باشد.
- مرکزیت (C): مرکزیت منطقه، مکان مناسب برای تأسیس واحدهای بانکی می‌باشد.
- کاربری‌های سازگار (CL): همجواری با واحدهای تجاری و اداری و...
- تعادل محلی (LE): بر مبنای فاصله از نقاط مختلف محاسبه می‌شود.
- شعاع دسترسی (AR): فاصله زمانی دسترسی به واحدهای بانکی.

۴-۵. عوامل تأثیرگذار بر توزیع جغرافیایی واحدهای بانکی

۱. سودآوری واحدهای بانکی
سودآوری یک واحد بانکی تابعی است از میزان درآمد و هزینه‌های عملکردی آن و درآمد بانک وابسته به تعداد مشتریانی است که یک واحد بانکی جذب کرده است.
۲. خطرات احتمالی و استراتژیکی بانک
اگر واحد یک بانک در مناطق مختلف جغرافیایی شهر توزیع شده باشند این امکان بوجود می‌آید که بانک به طیف گسترده‌ای از حساب‌های پس‌انداز و سپرده دسترسی داشته باشد و بانک را قادر می‌سازد تا خطرات احتمالی کاهش منابع برای اعطای وام به حداقل برسد.
۳. روند کلی تغییرات اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و تجاری منطقه
تغییر در ترکیب و میزان جمعیت، متوسط درآمد و فعالیت‌های تجاری منطقه بر نحوه توزیع واحدهای بانکی تأثیرگذار است مثلاً در مناطقی که با رشد جمعیت مواجه‌اند اقدام به افتتاح واحد بانکی و در مناطقی که با کاهش جمعیت مواجه هستند اقدام به تعطیلی واحد بانکی نمایند.
۴. پیشرفت‌های تکنولوژیک (بانکداری الکترونیک)
- هزینه‌های عملکردی واحدهای بانکی را کاهش می‌دهد.
- دریافت خدمات با هزینه‌های کمتر و راحت‌تر.
۵. قوانین محیطی و منطق‌های موجود در مورد ایجاد تغییر ساختار شبکه بانکی، ترکیب، تقسیم و تعطیلی شعب
تعطیلی، ترکیب و تقسیم واحدهای بانکی به منظور تعدیل تعداد واحدهای بانکی صورت می‌گیرد. گاهی نیز برای افزایش کارایی ضروری است و در برخی موارد نیز رقبای جدید را وارد بازارهای محلی می‌کند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

ساخت اکولوژیک شهر رشت تقریباً از یک شکل مدور پیروی می‌کند. برای این که نحوه توزیع جغرافیایی و استقرار شعب شبکه بانکی شهر رشت در ساخت اکولوژیک مشخص شود می‌توان آن را به سه لایه طبق نقشه فوق زون بندی کرد. قابل ذکر است که زون بندی اخیر را نباید با مناطق سه گانه تقسیمات کالبدی که با توجه به ضوابط و قوانین موجود در طرح‌های جامع و تفصیلی شهر اشتباه گرفت.

شکل ۲. زون بندی شهر رشت

زون ۱: از مهمترین کارکردها و فعالیت‌های این زون می‌توان به: کانون اصلی معاملات تجاری و بانکی، شرکت‌های چاپ و نشر، روزنامه‌ها، هتل‌های قدیمی، رستوران و اغذیه فروشی، بنگاه‌های حمل و نقل، بناهای تاریخی، سینماها، مساجد و کلیساهای تاریخی، مراکز آموزشی، مراکز خرید، فروشگاه‌های لوکس، مراکز عمده فروشی، مراکز اداری، مراکز بهداشت و درمان و داروخانه‌ها، دفاتر خدمات، دفاتر پیشخوان دولت، دفاتر ICT اشاره کرد که فعالیت‌های هرکدام از این مؤسسات نسبت به مؤسسات مشابه در زون‌های ۲ و ۳ چشمگیر و جالب توجه است. مهمترین ویژگی‌های این زون به شرح زیر است:

- توزیع شبکه بانکی در این زون از چندین کلون بانکی تشکیل داده است.
- بیشترین توزیع شعب بانک ملی و سایر شبکه بانکی شهر رشت در این زون واقع شده است. یعنی از بین ۲۷۴ واحد بانکی ۱۲۹ شعبه در این زون در فاصله‌های بسیار کم نسبت به همدیگر قرار گرفته‌اند و یا در خیلی موارد به هم چسبیده‌اند.
- تراکم جمعیت در این زون در ساعات معینی از روز به حداکثر ممکن می‌رسد. در حالی که همین بخش شب‌ها خلوت است. از طرفی این بخش فاقد واحدهای مسکونی است و یا تعداد محدودی از خانواده‌ها در آن زندگی می‌کنند. در این بخش چنانچه برای هر واحد بانکی به طور میانگین ۱۲ نفر پرسنل در نظر گرفته شود، تعداد پرسنل بانک‌ها به عددی بالغ بر ۱۵۴۸ نفر خواهد رسید که این تعداد روزانه به منظور رفت و آمد به محل کار و سکونت‌شان از وسایل نقلیه شخصی استفاده می‌کنند که سبب ایجاد معضلات شهری از قبیل: گره‌های ترافیکی، هدر رفت زمان، کاهش بازدهی کارکنان، افزایش آلاینده‌ها، ایجاد انواع آلودگی‌های زیست محیطی و عدم سهولت دسترسی شهروندان به مرکز شهر می‌شود.

زون ۲: با دور شدن از زون یک و بخش مرکزی شهر رشت، نحوه فعالیت‌های اقتصادی دستخوش تغییرات شده و حجم سفرهای درون شهری به یک تعادل نسبی می‌رسد. از طرفی به دلیل این که در این زون کاربری مسکونی و اقامتی، فضاهای باز شهری، مراکز آموزشی افزایش چشمگیری را نشان می‌دهد و فعالیت‌های تجاری در این زون نیز رونق زیادی دارند. به طوری که در زون ۲ در شکل به وضوح مشخص است که شبکه بانکی در این زون حضور فعال دارند اما نسبت به زون اول توزیع کمتری از شعب را (۱۰۶ شعبه) به خود اختصاص داده است. اجتماع شعب و تعداد کلون‌های بانکی در این زون نیز مشاهده می‌شود. اغلب شعب در فاصله بسیار کم نسبت به همدیگر قرار گرفته‌اند و یا به هم چسبیده‌اند. سفرهای درون شهری در این زون یک حالت نسبتاً تعادلی دارد و برخی از معایب زون اول در این زون نیز مشاهده می‌شود.

زون ۳: در این زون با دور شدن از هسته مرکزی و میانی شهر و رسیدن به حاشیه و حومه شهر و کاهش تمرکز کاربری‌ها و تراکم جمعیت، فعالیت‌های تجاری و بازرگانی، تغییرات محسوسی را نشان می‌دهد. از طرفی در این زون کاربری‌های درشت دانه‌ای همانند: مجتمع‌های مسکونی، پایانه‌ها و فرودگاه، انبارهای ذخیره کالا، بیمارستان‌ها، مراکز دانشگاهی، کارخانه‌ها، شهرک‌های صنعتی، کارگاه‌های صنعتی کوچک، فروشگاه‌های مصالح ساختمانی، باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی به طور چشمگیری افزایش می‌یابد. در نتیجه این زون به دلیل ماهیت و کارکرد خود، به جز چند ناحیه محدود در آن، منطقه پرجاذبه‌ای برای استقرار شبکه بانکی از حیث توجیه اقتصادی نیست و کمترین تعداد شعب شبکه بانکی را (۴۳ شعبه) را به خود اختصاص داده است. اما با نگاهی به شکل (۳) می‌توان به این نکته پی‌برد که در مبادی ورو و خروجی شهر رشت نوعی از توزیع شبکه بانکی مشاهده می‌شود؛ که هدف آن جذب سرمایه و مشتری از اقمار شهر رشت (روستاها، محله‌ها و شهرهای اطراف) را به عنوان یک الگوی پراکنش در نظر گرفته‌اند. در زون ۳، سه منطقه معروف (منطقه گلسار، بلوار شهید انصاری و شهرک صنعتی شهر رشت) از حیث سطح درآمدی ملاحظه می‌شود. منطقه گلسار به دلیل برخورداری از عامل اقتصاد و تحرکات اکولوژیکی توزیع فضایی شهروندان رشت برحسب درآمد، مکان‌گزینی معناداری را به نمایش گذاشته است. گروه‌های شغلی با درآمد بالا (مدیران، قانون‌گذاران، مقامات عالی رتبه، مهندسين، پزشکان، اساتید دانشگاه‌ها آن منطقه را هدف اسکان خود قرار داده‌اند. یکی از عوامل انتخاب منطقه گلسار برای گروه‌های با سطح درآمد بالا، شیب قیمت زمین است و این منطقه در دهه‌های اخیر گزینه اول برای حضور بانک‌های خصوصی و دولتی در شهر رشت محسوب می‌شود. در نهایت با توجه به تحلیل‌های صورت گرفته از توزیع شبکه بانکی در زون‌های فرضی سه گانه، بانک‌ها می‌توانند به توزیع جغرافیایی واحدهای کوچک خود برای ارائه خدمات و سهولت دسترسی شهروندان اقدام نمایند. مطالعات این تحقیق بیانگر آن واقعیت است که حضور بانک‌ها در میداین، خیابان‌های اصلی و ویترینی علاوه بر ویژگی‌های تجاری، نقش مهمی را در زندگی اجتماعی و چهره پردازی شهر بازی می‌کنند. یعنی با وجود واحدهای خدماتی منجمله بانک‌ها، این فضاها اغلب زنده، فعال، پر جنب و جوش و پر تحرک بوده و هر روز نیازهای متنوع عده زیادی را برآورده می‌سازند و نباید به فضاهای خشک و بی روح و مرده تبدیل شوند.

یکی دیگر از یافته‌های این تحقیق بیانگر آن است که بانک‌ها نقش چهره‌پردازی را در منظر شهری بازی می‌کنند. به طوری که با استفاده از معماری (بلندمرتبه سازی) و نماهای فانتزی جدید،

محدوده اطراف خود را تحت تأثیر قرار می‌دهند؛ و همین امر در جلب و جذب مشتریان بسیار تأثیرگذار بوده و وجود این گونه بناها چشم‌انداز جالب توجه‌ای را برای شهر به ارمغان خواهد آورد. توزیع فضایی بانک کشاورزی به عنوان یک بانک تخصصی همانند سایر بانک‌های تجاری در نقاط مرکزی، خیابان‌های اصلی و ویتروینی شهر رشت به چشم می‌خورد، حال سؤال این است آیا ضرورت دارد که شعب بانک کشاورزی در سطوح مختلف شهر استقرار یابند؟ به نظر می‌رسد که این توزیع فضایی با توجه به رسالتی که این بانک تخصصی برعهده دارد، نیاز به ساماندهی فضایی داشته باشد. زیرا همان طوری که بدیهی و روشن است در سطح شهر رشت هیچ گونه فعالیت کشاورزی وجود ندارد، بنابراین اصولاً بانک‌های کشاورزی از نظر سهولت دسترسی کشاورزان، باید در نواحی حاشیه شهر، که هم مرز با نواحی کشاورزی استقرار یابند و به قشر کشاورزان و روستاییان، در مبادی ورودی و نواحی حاشیه شهر خدمات رسانی نمایند. متأسفانه این بانک تخصصی نیز در مرکز شهر و در جاهایی که سایر بانک‌های تجاری حضور دارند، توزیع فضایی یافته‌اند.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد برخی از شعب بانک صادرات در مراکز مسکونی حضور دارند. این موضوع بیانگر آنست که بانک صادرات سیاست شکار سپرده‌های خرد را دنبال داشته در حالی که بانک ملی به دنبال جذب سپرده‌های کلان می‌باشد. سپرده‌های خرد علیرغم این که از نظر سوددهی برای بانک‌ها دیرتر به بار می‌نشیند اما به عنوان یک سپرده ارزان قیمت، دوام و بقای بلندمدت دارند و معمولاً خطری این دسته از بانک‌ها را تهدید نمی‌کند. ولی سپرده‌های کلان با این که موفقیت‌های زود هنگام برای واحدهای بانکی به دنبال دارد اما در بلندمدت هزینه‌های نگهداری آن بالاست و مسائل رقابتی ناسالم بانک‌ها بعضاً سبب شده با کوچکترین کوتاهی کارکنان، سپرده فوق از چرخه سپرده‌های یک بانک خارج و واحد مربوطه را با مشکلات مواجه و گاهی اوقات در شرایط حادثه موجبات تنزیل درجه و انحلال یک واحد بانکی را فراهم نماید.

در هر دو زون اول و دوم فاصله اکثر واحدهای بانکی از یکدیگر در حدود کمتر از ۳ الی ۵ متر است و در برخی از موارد حتی به یکدیگر متصل شده و نقش همسایه همجوار را برای هم بازی می‌کنند که عملکرد بانک‌های این دو زون ممکن است دو عیب را به دنبال داشته باشد:

۱. شناسایی و شکار مشتریان سپرده گذار همدیگر که سبب شکل گیری یک رقابت ناسالم و غیر اخلاقی و غیر مولد می‌شود.

۲. پاس‌کاری مشتریان مزاحم و عبوری به یکدیگر که موجب شکل گیری یک رابطه غیر دوستانه و عدم وحدت و انسجام می‌شود.

شعب بانک‌های خصوصی اولین مکانی را که برای فعالیت واحدهای خود انتخاب کرده‌اند، نواحی است که از ویژگی‌های اقتصادی، فرهنگی، کشش منطقه و سطح درآمد بالای ساکنین آن ناحیه برخوردار است مثلاً منطقه گل‌سار مورد انتخابی اکثر بانک‌های خصوصی است. ساماندهی نظام فضایی شهرهاست که بانک‌های بزرگ در این مؤلفه مشارکت بالایی داشته در صورتی که بانک‌های کوچک و جدید در این میان نتوانسته‌اند نقش چندانی ایفا نمایند. آنچه که در ارتباط با مراکز خدمات بانکی باید مورد توجه ویژه قرار گیرد شناسایی و تجزیه و تحلیل عوامل مؤثر بر مکانیابی مراکز خدماتی نظیر: سطح دسترسی، پوشش دهی (حوزه نفوذ)، میزان رضایت عمومی، توانمندی‌های اقتصادی منطقه و ... می‌باشد. در تعیین موقعیت مکانی یک بانک دو گروه: مشتریان و مدیران شهری نقش تعیین کننده دارند.

وجود قوانین مناسب مربوط به فاصله شعب باعث می‌شود تا بانک‌ها با پراکندگی بیشتری به ارائه خدمات بانکی بپردازند. و این امر موجب دسترسی آسان ساکنین شهر به خدمات بانکی موردنیاز گردیده و از سفرهای درون شهری به میزان قابل توجهی کاسته شود و بدین ترتیب بخشی از معضلات اجتماعی نظیر آلودگی هوا و ترافیک کاهش یافته و در وقت و هزینه‌های شهروندان صرفه جویی شود.

آنچه از تحلیل‌های گوناگون این مقاله برجسته است، مدل الگوی بهینه برای تعیین محل‌های مناسب واحدهای بانکی جدید است که می‌تواند از طریق ترکیب شاخص‌های استاندارد سرانه کاربری حاصل شود. شاخص‌های مطرح در این ارتباط عبارتند از: تراکم جمعیت، نوع ارتباط، مرکزیت، کاربری‌های سازگار، تعادل محلی و شعاع دسترسی که در کل مشخص می‌سازد در چه مناطقی از شهر باید واحدهای بانکی جدید به منظور کامل کردن پوشش خدمات رسانی ایجاد شوند. توزیع فضایی و جغرافیایی واحدهای بانکی تا حد قابل توجهی پایبند قوانین سنتی است. ناهمگونی در توزیع فضایی واحدهای بانکی شهر رشت بیانگر آن است که نظارت سیستمی بر توزیع فضایی بانک‌ها به‌طور بایسته وجود ندارد. این امر برای شهروندان در سال‌های اخیر به ویژه با حضور بانک‌های خصوصی که مناطق خاص و پر درآمد را برای فعالیت انتخاب نموده‌اند، عادلانه و راضی کننده نبوده، به گونه‌ای که مناطق پرجاذبه و کشش‌دار شهر رشت از نظر توزیع شبکه بانکی به حد اشباع رسیده است. و در مقابل سایر مناطق به ویژه مناطق مسکونی، شهرک‌ها، حاشیه شهر و ... کمتر شاهد حضور واحدهای بانکی می‌باشند.

موقعیت‌های فاقد واحدهای بانکی را می‌توان از روی نقشه مشخص و تعیین کرد اما اتخاذ تصمیم در این خصوص به مطالعات تکمیلی و دقیق تری نیازمند است. امروزه جغرافی‌دانان باید بر کارکردهای پول و قدرت مالی تمرکز بیشتری داشته باشند، زیرا سرمایه‌ها در جغرافیا به عنوان بازیگر و نقش آفرین در فضاهای جغرافیایی مطرح می‌باشند. پس می‌توان نتیجه گرفت که توزیع فضایی شعب بانک‌های شهر رشت از توزیع فضایی مراکز اقتصادی و تجاری پیروی می‌کند از طرفی نیز رعایت مصالح حکومتی، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، بارگذاری‌های جدید اقتصادی و انتقال برخی کاربری‌ها به حاشیه شهر سبب شده تا برخی از بانک‌ها ضوابط جدیدی را در توزیع واحدهای خود به منظور خدمات رسانی بهینه و سهولت دسترسی مشتریان اعمال نماید. لذا برنامه‌ریزان حوزه جغرافیا باید فارغ از هر گونه تفکر ایدئولوژیکی و فلسفی، راهکارهایی را ارائه دهند تا ضمن این که با ساختارهای شهری منطبق باشد، مشکل مکان‌گزینی شعب بانک‌ها و سایر مؤسسات خدماتی را ساماندهی و یا مورد بازنگری مجدد قرار دهند.

۶. منابع

۱. ابراهیم لوانسانی پور، محسن، ۱۳۹۰، کتاب بانک اطلاعات شعب بانک‌های ایران، چاپ چهارم.
۲. اپنهایم، نوربرت، ۱۳۷۹، مدل‌های کاربردی در تحلیل مسائل شهری و منطقه‌ای، ترجمه منوچهر طبیبیان، دانشگاه تهران.
۳. حبیبی، سید محسن و مسایلی، صدیقه، ۱۳۸۷، سرانه کاربری‌های شهری، دفتر مطالعات زمینی و مسکن وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.

۴. خواجه ارزانی، مهدی، ۱۳۸۴، مکانیابی بهینه میادین میوه و تره بار محلی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس.
۵. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، بهزادنسب، جانعلی، ۱۳۸۳، برنامه‌ریزی ارتباطی، رویکردی انتقادی به نظریه برنامه‌ریزی، فصل‌نامه مدرس علوم انسانی، شماره ۳۲.
۶. رهنمایی، محمد تقی، ۱۳۸۸، دولت و شهرنشینی در ایران (مبانی و اصول کلی نظریه توسعه شهر و شهرنشینی در ایران، دانشگاه پیام نور، تهران).
۷. شکوئی، حسین، ۱۳۸۸، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، جلد داول، مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتا شناسی، تهران.
۸. شکوئی، حسین، ۱۳۸۰، دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت، تهران.
۹. شادکام، حامد، ۱۳۸۷، مجموعه مقالات نوزدهمین همایش بانکداری اسلامی، مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران، تهران.
۱۰. کوهی، حسن و میرزایی، اسماعیل، ۱۳۸۵، بررسی عوامل مؤثر بر موقعیت مکانی شعب بانک‌های فعال، مؤسسه عالی آموزش بانکداری، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تهران.
۱۱. ماکس درئو، ۱۳۷۴، ترجمه سیروس سهامی، جغرافیای انسانی، انتشارات رایزن.
۱۲. مرادی‌فر، امیر، ۱۳۹۰، راهنمای کاربردی Arc GIS ۳ همراه با معرفی برنامه‌های جانبی Extension، چاپ اول، انتشارات وارسته، رشت.
۱۴. محمودی، علی و همکاران، ۱۳۸۴، تحلیل فضایی - مکانی فروشگاه‌های زنجیره‌ای شهر تهران، طرح تحقیقاتی در مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، وزارت بازرگانی، تهران.
۱۵. مهندسان مشاور طرح و برنامه پارس، ۱۳۸۷، طرح مکان‌یابی اماکن فرهنگی شهر تهران، مرکز GIS شهرداری تهران.
۱۶. وزارت امور اقتصاد و دارایی، ۱۳۸۳، مجموعه مقالات اولین همایش بررسی نقش و عملکرد نظام بانکی در تحقق اهداف توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور.

17. Hallmark Gold Crown Stores, 2008, **Hallmark site selection Criteria**, <http://www.newbiz.hallmark.com>.

18. Hovee E.D., 2007, **Company, LLC, Study of potential regional centers**, Economic and Development Service, March.